

Frizii din Schleswig-Holstein

THOMAS STEENSEN

I. Principalele trăsături istorice, geografice și culturale ale Friziei de Nord

Frizii de nord trăiesc între râurile Eider și Wiedau, pe insule și în regiunea Halligen în extremitatea nord-vestică a Germaniei. Ei populează un peisaj unic, puternic influențat de Marea Nordului. Terenurile mlăștinoase care se prelungesc pînă în mare, se numără printre cele mai întinse din lume și sînt caracterizate printr-o diversitate de plaje, cîmpii, nisipuri și cursuri de apă. Din 1985, această zonă a fost inclusă în Parcul Național Schleswig-Holsteinischer Wattenmeer. Partea continentală e formată în vest din mlaștini îndiguite, iar în est din cîmpii mărăcinoase și nisipoase (*Geest*), care au, de asemenea, păduri și rămășițe de foste hățișuri.

Istoria timpurie a Friziei rămîne o enigmă. După cum atestă izvoarele istorice, arheologice și lingvistice, din vatra lor originară situată între Zuidersee (astăzi Marea IJssel) și râul Weser frizii de nord au emigrat în două valuri spre coastele *Uthlande*, numită de asemenea *Frisia minor* (Mica Frisie). Insulele Sylt, Föhr și Amrum precum și părțile vestice ale regiunilor Eiderstedt, Heligoland și regiunile mlăștinoase au fost colonizate mai ales în timpul secolului al VIII-lea. În al doilea val de emigrare de la sfîrșitul mileniului, au fost populate vaste părți ale regiunilor mlăștinoase. Cauzele emigrării în Frizia de Nord ar putea fi conflictul cu Imperiul Francilor aflat în expansiune, problemele din timpul perioadei vikinge sau o cedare în fața încreștinării. Această zonă le era deja cunoscută colonizatorilor datorită vastului lor comerț în *Mare Frisicum* (numele Mării Nordice din acea perioadă). Mai tîrziu frizii de nord și-au extins teritoriul spre est, incluzînd de asemenea părți din cîmpia nisipoasă.

Frizii de nord s-au aflat la începuturi sub domnia regilor danezi pentru mult timp. În timpul Evului Mediu s-au implicat în numeroasele conflicte legate de Ducatul de Schleswig și rareori au fost uniți. După divizarea ducatului în 1544, ei au fost împărțiți între trei suverani diferiți. După divizarea din 1581, Frizia de Nord a aparținut teritoriului Ducelui de Gottorf; numai regiunea Nordergoesharde din jurul orașului Bredstedt rămînînd în continuare sub jurisdicția regelui danez, în timp ce Westerlandföhr, Amrum și List/Sylt erau deja părți ale Danemarcei și au rămas astfel pînă în 1864. În 1721 situația s-a simplificat: zona condusă de ducele de Gottorf a fost unificată cu aceea a regelui. De atunci începînd, Frizia de Nord ca întreg a aparținut *helstat*-ului danez (care includea Danemarca, ducatele de Schleswig și Holstein, Norvegia, Islanda și posesiunile coloniale de peste mări; în germană: *Gesamtstaat*). Regele danez era suveranul, fiind în același timp Duce de Schleswig. În timpul războiului danezo-german din 1864, toată Frizia de Nord a devenit parte a statului german pentru prima dată în istoria sa. Începînd din 1867, ea a aparținut Prusiei, iar din 1946 statului (landului) Schleswig-Holstein.

Frizia de Nord nu s-a constituit niciodată într-o entitate politică de sine stătătoare. Nu a existat niciodată un stat Frizia de Nord, iar frizii nu și-au propus niciodată să întemeieze unul. Ideea unui stat friz a fost ridicată numai de două ori în dezbaterile politice. În 1848 scriitorul și revoluționarul Harro Harring (1789-1870), iar apoi în 1919/20 politicianul Cornelius Petersen (1882-1935) au avansat o astfel de idee, dar nici unul din ei nu a găsit simpatie în rîndul populației pentru o astfel de idee nerealistă. De-a lungul secolelor, identificarea regională a fost relaționată în principal de propriul *Harde* (district administrativ și tribunal), de propria regiune sau insulă, dar niciodată de Frizia de Nord în ansamblu. Încă de la începuturi, destinul politic al Friziei de Nord a fost hotărît din exterior, în principal din Copenhaga și Gottorf/Schleswig, mai tîrziu de la Berlin, Bonn și Kiel.

Fiind inactivi politic (în sensul strict al cuvîntului), frizii de nord au reușit totuși să-și mențină în general propria jurisdicție. Doar în cîmpie, *Hardes* Karrharde, Goesharde de Nord și de Sud — locuite de frizi numai în vest — era în vigoare *Jydske Lov*, codul juridic iut. Cele treisprezece *Hardes* din *Uthlande* se aflau sub jurisdicție friză. Acestea erau Sylt, Osterland-Föhr, Westerland-Föhr cu Amrum (din 1411/35 o enclavă a Imperiului Danez), Wiedingharde (inițial Horsbüllharde), Bökingharde, cele cinci *Hardes* din Alt-Nordstrand, și anume Wirichsharde, Pellwormsharde, Edomsharde, Beltringharde și Lundenbergharde, ca și așa-numitul *Dreilande* (trei-țări) din Utholm, Everschop și Eiderstedt. Legea friză, transmisă oral de-a lungul secolelor, nu a fost fixată în scris pînă în 1426. Taxele, mai mult decît orice, au fost acelea care au condus la conflicte cu suveranul, libertatea fiind înțeleasă în principal ca scutire de taxe.

Factorul determinant în istoria friză a fost marea. Cîștigarea și pierderea pămîntului a fost mai decisivă pentru Frizia de Nord decît bătăliile militare. Datorită creșterii nivelului mării, frizii au început să construiască diguri în timpul secolului al XI-lea. Deoarece acestea protejau mlaștina fertilă, agricultura a putut înflori.

Lungimea totală a acestui baraj maritim, care astăzi depășește 8 metri înălțime, oferă o imagine a întinderii acestei fortărețe; pe partea continentală nord-friză ea se întinde pe nu mai puțin de 132 km, iar pe insule încă alți 92 km. În plus, există o serie de alte diguri de consolidare care o dublează sau pe alocuri chiar o triplează. Aproape nici o altă structură artificială din Europa nu poate concura cu digurile de la Marea Nordului în ce privește dimensiunea și volumul de muncă pe care l-au necesitat. Ingineria digurilor precum și alte meșteșuguri (producerea sării de Frizia, obținută din turba din terenurile mlăștinoase, de exemplu), au adus perioade de mare prosperitate. Adeseori însă acele zile de glorie au sfârșit în furtuni dezastruoase, uneori în sensul propriu. Atît marele uragan *Mandränke* din 1363, cînd, mai presus de orice, legendarul tîrg din Rungholt a încetat să existe, cît și cel din 1634, cînd insula Strand, o parte importantă a Friziei de Nord a fost ștearsă de pe fața pămîntului, se evidențiază ca niște catastrofe cu totul ieșite din comun.

De-a lungul secolelor, digurile au fost întreținute de fermieri; numai de curînd întreținerea lor a devenit o problemă guvernamentală. La început, acest lucru a fost valabil și pentru construirea lor. De-a lungul secolului al XVII-lea și mai ales al XVIII-lea, suveranii au preluat treptat inițiativa în construirea la scară largă a digurilor. De multe ori au numit pentru aceasta investitori financiari de încredere și meșteri zidari din Țările de Jos. Istoria culturală și economică a Friziei de Nord s-a aflat în mod ocazional sub influența olandeză în mai multe chipuri. Sentimentul responsabilității și un sentiment acut al identității au fost și mai mult intensificate de autoadministrarea regiunii, care a supraviețuit chiar și în timpul perioadelor absolutiste. Mai ales în Eiderstedt, dar de asemenea într-o formă mai puțin evidentă în alte părți ale Friziei de Nord, autoadministrarea a fost prezentă pînă în perioada prusacă.

Din 1867 regiunea Friziei de Nord a aparținut districtelor (*Landkreise*) Tondern, Husum și Eiderstedt. În urma plebiscitului din 1920, partea nordică a districtului Tondern, care nu era populată de frizi, a fost cedată Danemarcei; districtul Sud-Todern a rămas în componența Germaniei. Abia în 1970 a fost constituit districtul Friziei de Nord, cuprinzînd pentru prima dată toate zonele nord-frize, cu excepția insulei Heligoland. Doar o treime din cei 155.000 de locuitori (1992) din district se consideră de origine friză, aceasta datorîndu-se extinderii districtului dincolo de vatra sa către est, pe de o parte, și imigrației puternice, pe de altă parte (în cursul celui de-al doilea război mondial, un mare număr de refugiați și expulzați s-au stabilit în Frizia de Nord).

Districtul Friziei de Nord cuprinde 2048 km². Cu 76 de locuitori pe km² (163 pentru Schleswig-Holstein), el prezintă de departe cea mai scăzută densitate a populației în comparație cu toate celelalte districte din Schleswig-Holstein, fiind în consecință una din regiunile cele mai slab populate din Republica Federală Germania. Terenurile mlăștinoase nord-frize, populate în mare parte în secolele anterioare, cuprind o zonă de aproximativ 1600 km².

Districtul este format din 16 autorități locale care includ 129 de comunități. În cele opt orașe populația este distribuită după cum urmează (numărul de locuitori din 30 septembrie 1989): Husum, pricipalul oraș al districtului — 20.651, Westerland/Sylt — 9.395, Niebull — 6.667, Tönning — 4.802, Bredstedt — 4.593, Wyk/Föhr — 4.436, Friedrichstadt — 3.044 și Garding — 2.221; comunități mai mari, dar nu orașe, sînt Leck (7.020 de locuitori) și Sankt Peter Ording (3.636). Orașele din Frizia de Nord au dobîndit mai tîrziu statutul de oraș; primele care au obținut aceste drepturi au fost Garding și Tönning în 1590, apoi Husum în 1603 și, ca oraș nou format, Friedrichstadt în 1621. Bredstedt (1900), Westerland (1905), Wyk (1910) și Niebüll (1960) le-au urmat abia în secolul nostru.

Aproximativ 1800 de oameni trăiesc pe insula stîncosă Heligoland (1,6 km²), situată în regiunea germană Bight și care de asemenea aparține zonei culturale și lingvistice nord-frize. Între secolele VII și XIX, insula a fost colonizată de frizi veniți de pe coasta de sud a Mării Nordice. Pentru mult timp ea a fost folosită și ca ascunzătoare de către pirații care se grupau pe rutele de comerț hanseatice. Principala sursă de existență a insularilor a fost dintotdeauna marea: pescuitul, recuperarea rămășițelor de naufragii și serviciile de pilotaj. De la fondarea stațiunii litorale în 1826, turismul a cîștigat mereu în importanță. După o istorie foarte schimbătoare, Heligoland a aparținut coroanei daneze pînă în 1807, cînd a fost ocupată de trupele britanice în timpul Embargoului Continental și a acordat azil politic refugiaților din Germania în timpul ocupației britanice. Aici a scris Hoffmann von Fallersleben *Lied der Deutschen* („Cîntecul germanilor”), care a devenit mai tîrziu imnul național german. Imperiul German a obținut insula prin tratatul de schimb germano-britanic din 1890. În termeni administrativi, ea a fost anexată districtului Süderdithmarschen pînă în 1922, apoi s-a constituit în district de sine stătător pentru ca să fie în cele din urmă alipită Districtului Pinneberg în 1932.

De-a lungul secolelor Frizia de Nord, mai cu seamă marile sale întinderi mlăștinoase, a fost în special o zonă fermieră. Pînă de curînd, creșterea animalelor a fost de departe cea mai importantă formă de activitate

economică. Acesta este motivul pentru care schimbarea structurală din ultimele decenii este de importanță epocală pentru Frizia de Nord. În prezent numai 9,5 % din toată populația activă lucrează în agricultură, silvicultură și pescuit; dar acest procent este totuși cel mai ridicat din toate districtele din componența Schleswig-Holstein (împreună cu districtul Dithmarschen; media pe țară: 4,9 %, 1987). Următoarele cifre sînt în continuare impresionante: trei sferturi din întreaga suprafață a Friziei de Nord este folosită în agricultură; în totalul de 4.279 de gospodării agricole există nu mai puțin de 261.000 vaci, 195.000 porci, 85.000 oi și 3.700 cai; în jur de 400.000 de tone de grîne sînt recoltate anual.

În afara agriculturii, marinăria a fost pentru o vreme cea mai importantă sursă de venit, în special pentru frizii insulari. În secolele XVII și XVIII aproape toată populația masculină din insulele Amrum, Föhr și Sylt și de asemenea Halligen era implicată în marinărit, obținînd un anumit grad de bogăție vînd balene și foci în Groenlanda. Prin experiența lor maritimă, unii insulari frizi au cîștigat o cunoaștere a lumii care mai apoi s-a constituit într-o puternică bază împotriva oricăror idei naționaliste. Aceasta atitudine a fost consolidată pe mai departe de emigrația peste mări din secolul XIX, care a avut loc la o scară mult mai largă datorită declinului rutei groenlandeze. Emigrația a atins punctul culminant după anexarea de către Prusia în 1867 și a rămas o alternativă pentru frizi, în special în vremurile de mizerie și de tulburări politice. Pe insulele Föhr și Amrum aproape că nu există nici o familie care să nu aibă rude în America de Nord.

După construirea stațiunii Wyk în 1819, turismul a devenit o nouă și importantă sursă de venit în insulele Föhr, Heligoland, Sylt și Amrum. La începutul secolului al XX-lea, Westerland, un sat insignifiant din Sylt, s-a transformat într-o elegantă stațiune litorală de reputație internațională. După fondarea în 1877 a stațiunii de pe țărmul Mării Nordice, Sankt Peter Ording, turismul a început să prospere și pe partea continentală nord-friză; între timp el a depășit agricultura în importanță. În fiecare an numărul turiștilor se ridică la un milion, iar cazările peste noapte la aproximativ zece milioane.

Frizia de Nord aparține regiunilor subdezvoltate ale Republicii Federale Germania, nivelul industrializării fiind deosebit de scăzut. Doar 21 de angajați la 1000 de locuitori lucrează în industria meșteșugărească (fabrici cu mai mult de 10 angajați). Cifrele corespunzătoare sînt 66 în Schleswig-Holstein și 116 în RFG. 71% din venitul brut provenind din sectorul serviciilor, Frizia de Nord se află cu mult deasupra valorii medii și se clasează prima între toate districtele din Schleswig-Holstein, aceasta datorîndu-se în mare parte turismului.

Fiind situată departe de marile centre din Germania și Europa, poziția geografică face dificilă deschiderea de fabrici mari. Autostrada către Hamburg, de exemplu, începe departe de porțile Friziei de Nord. Unele fabrici, pe de altă parte, au descoperit excelentele avantaje ale acestei amplasări, de exemplu în ce privește diversitatea sa culturală sau facilitățile de petrecere a timpului liber pe coasta Mării Nordice, pe insule și în *Halligen*. Folosirea tot mai mare a energiei eoliene și eforturile de diminuare a problemei izolării de centrele economice prin intermediul procesării electronice a datelor deschide noi căi pentru viitor, de altfel necesare, avînd în vedere reducerea numărului de posturi în armată și continua criză agricolă. Dar chiar și în prezent, tineretul friz își părăsește locurile de baștină pentru că nici nu beneficiază de educația pe care și-o dorește, nici nu găsește locuri de muncă atractive. Pe de altă parte, mulți oameni din afara Friziei de Nord își stabilesc o a doua reședință sau se retrag la pensionare aici. În multe locuri, această contradicție este în detrimentul vieții comunitare rurale și a avut un impact negativ asupra eforturilor de păstrare a limbii și culturii frize.

Ca și peisajul și istoria friză, cultura și viața tradițională sînt de asemenea de o diversitate uluitoare, reflectată în numeroase muzee, în special în Muzeul Nissenhaus din Husum. Diversitatea e considerată mai tipică spațiului friz decît uniformitatea. Acest lucru este, de exemplu, adevărat în legătură cu clădirile și casele tradiționale. În ceea ce privește casele, Frizia de Nord oferă cea mai bogată scenografie din Schleswig-Holstein. Vreme de secole, au coexistat influențe frize, iuto-daneze și germano-saxone. În plus, se pot găsi o mulțime de bunuri importate din Țările de Jos, ca de exemplu, multe din casele de marinari și fermieri au acoperișul din țigle daneze, sau faptul că arhitectura din *Haubarg Eiderstedt* provine din Țările de Jos și Frizia de Est. Într-o legătură neîntreruptă cu vechile tradiții, portul popular este încă adînc înrădăcinat, în special pe insula Föhr. În alte regiuni nord-frize, costume demult uitate intră din nou în circulație, altele noi fiind făcute după modelul celor vechi. Festivalul „național” nord-friz, *Bukebrennen*, sărbătorit cu focuri de artificii în fiecare an pe 21 februarie, este din ce în ce mai răspîndit în vremea din urmă. La o scară mai redusă, această efervescentă caracterizează și alte obiceiuri și jocuri publice.

În domeniul artelor, Frizia de Nord a produs în special pictori. Cîteva exemple sînt Hans Peter Feddersen (1848-1941) din Schnatebüll, a cărui temă principală este peisajul nord-friz, Christian Albrecht Jensen (1792-1870) din Bredstedt, un portretist de frunte din „Era de Aur” a picturii daneze, Carl Ludvig Jessen (1833-1917)

din Deezbüll, care a devenit cunoscut ca „pictorul friz”, Oluf Braren (1787-1839), care, ca simplu profesor în Föhr, a dat picturi de o înaltă valoare artistică, Christian Carl Magnussen (1821-1896) din Bredstedt, care și-a evidențiat numele prin portretele și picturile cu teme folclorice despre Frizia de Nord și Italia; Emil Nolde (1867-1956) are de asemenea legături strânse cu Frizia de Nord. Dar în zadar va căuta cineva mari compozitori, ceea ce conduce ocazional la invocarea dictonului latinesc *Frisia non cantat*. Cîntecele frize sînt de asemenea destul de puține. Vorbind despre literatura (germană) trebuie să-l menționăm și pe Theodor Storm (1817-1888) din Husum, a cărui lucrare tîrzie *Der Schimmelreiter* (Călărețul unui cal alb) vorbește despre puternicul Deichgraf Hauke Haien și este deseori socotită drept epopeea națională nord-friză.[...]

Auriu, roșu și albastru sînt culorile steagului nord-friz încă de la începutul secolului. Blazonul nord-friz, o creație neheraldică din 1840, expune jumătatea unei acvile a Imperiului German, o coroană, și un ceaun cu arpacaș, avînd drept fundal culorile auriu, roșu și albastru. Jumătatea de acvilă se referea, probabil, la dreptul la libertate, despre care se presupune că le-a fost garantat frizilor de împărații germani, coroana aparține suveranului timpului, regele danez, iar despre ceaun se spune că femeile frize își puneau inamicii (probabil danezi) pe fugă cu arpacaș fierbinte atunci cînd puterea de luptă a bărbaților lor scădea. Blazonul oficial al Friezei de Nord este de asemenea în culorile nord-frize; din punct de vedere heraldic, este descris după cum urmează: „Pe fond albastru trei corăbii aurii cu cîte trei catarge în stilul secolului al XVI-lea, avînd poziția 2:1 cu pînze aurii și fanioane roșii; pe fiecare dintre marile pînze există un simbol însoțitor de culoare roșie (plug, pește, cap de bou)”. Modelul urmat a fost blazonul Eiderstedtului. Simbolurile însoțitoare își au originea în blazonul celor trei vechi districte nord-frize și simbolizează stilul de viață tradițional. Blazonul și steagul Heliglandului arată culorile insulei: verde, roșu și alb.

Ca „imn național” neoficial, populația friză intonează cîntecul *Gölj-rüüdj-ween* (auriu-roșu-albastru) de Albrecht Johannsen (1888-1967). Binecunoscutele slogane nord-frize sînt *Rum hart — klaar kiming* (inimă largă — zări limpezi), reflectînd cunoașterea lumii dobîndită de căpitanii de corăbii frizi. *Liiver duudj as slaaw* (Mai bine mort decît rob) este un slogan politic inventat în secolul al XIX-lea, care face aluzie la legendara independență a frizilor.

II. Limba friză și mișcarea friză

Diversitate lingvistică într-o regiune mică

În puține alte locuri se poate găsi o asemenea diversitate lingvistică precum în Frizia de Nord. În partea nordică a districtului, cinci limbi conviețuiesc într-o arie foarte restrînsă, dintre care două limbi literare: germana superioară (*Hochdeutsch*) și daneza superioară, și trei limbi autohtone: germana inferioară (*Unterdeutsch*), iuta de sud (daneza inferioară, *Sønderjysk*) și friza. Unii oameni chiar vorbesc despre o „confuzie babiloniană a limbilor”. Totuși, diversitatea limbilor încorporează o mare bogăție culturală a Friezei de Nord.

Limba proprie este cea mai importantă trăsătură de identitate pentru nord-frizi. E o limbă vest-germanică de sine stătătoare. Ca și engleza veche (anglo-saxona) și saxona veche (precursoarea germanei inferioare de astăzi), ea se trage din grupul limbilor germanice de la Marea Nordului. Limba are în componență dialecte nord-, est- și vest-frize; nu există o sursă standard a limbii. Friza de est s-a stins în regiunea sa de baștină și este vorbită de numai 1.500 de oameni în Saterland în Oldenburg. Comunitatea limbii vest-frize în provincia olandeză Friesland (dialectul *Westerlauwers*), pe de altă parte, numără în jur de 400.000 de vorbitori.

Friza de nord a suferit pierderi grele la începutul epocii moderne. Peninsula Eiderstedt a adoptat germana inferioară în jurul anului 1600. Și ca urmare a uraganului din 1634, s-a produs o înlocuire a frizei în Nordstrand și Pellworm. În timpul secolelor XIX și XX, limba friză a fost folosită tot mai puțin, declinul începînd în sud. Friza colocvială își pierde de asemenea din originalitate datorită pătrunderii limbii germane în toate domeniile vieții, mai ales în mass media.

„Bastioane” ale limbii frize există astăzi la vest de Föhr, Amrum (fără Wittdün), estul insulei Sylt, Heligoland și de asemenea Bökingharde (mai ales Risum-Lindholm) pe partea continentală. Numărul estimat de vorbitori în Frizia de Nord a scăzut de la 50.000 în epoca modernă timpurie la 30.000 în 1855, și în continuare de la aproximativ 16.000 în 1927 la circa 10.000 în prezent. De două ori mai mulți oameni dispun astăzi doar de o cunoaștere pasivă a limbii. Comunitatea limbii nord-frize este în consecință una din cele mai mici din Europa. Toți vorbitorii de friză sînt totodată germanofoni, cei mai mulți fiind vorbitori de germană inferioară (*Hochdeutsch*), iar unii chiar și de daneză inferioară sau daneză superioară. Bi-, tri- sau multiligvismul a fost semnificativ pentru Frizia de Nord de-a lungul secolelor, numai în ultimele decenii devenind evidentă tendința spre monolingvism, care este profund regretată de mulți oameni.

Există două grupuri dialectale principale, care pot fi în continuare divizate în nouă dialecte mai mici: șase dintre ele pe partea continentală (incluzând Halligen), iar trei pe insulele Sylt, Föhr-Amrum și Heligoland. Totuși, suma elementelor lingvistice comune acestor dialecte învinge de departe. Deși nu există o limbă standard, dialectul Mooring (*Frasch*) preia tot mai mult funcțiunile unui standard pe continent. Următoarele transpuneri ale propoziției „*Limba noastră friză este cheia propriului nostru ținut*” ilustrează diferitele dialecte:

Friză continentală

- Dialectul Wiedingharde:

Üüsen freeske spreeke äs di koi to üüs oin luin.

- Dialectul Bökingharde (Mooring):

Üüsen frasche spräke äs di koi tu üüs äin lonj.

- Dialectul Karrharde:

Üüsen fräische spräike äs di koi to üüs äin lonj.

- Dialectul regiunii Goesharde de Nord:

Üüsen fräische spräike äs di kaie to üüs ain loun.

- Dialectul regiunii Goesharde Centrale:

Üüsen freesche spreek is di koi to üüs oin loon.

- Dialectul Halligen:

Us freesk spreek is di koi to us ään löön.

Friză insulară

- Dialectul Sylt:

Üüs sölring apraak es di kai tö üüs ain lön

- Dialectul Föhr-Amrum:

Üsens fering-öömring spriak as de kai tu üsens aanj lun.

- Dialectul Heligoland:

Ii halunder spreek es de sleetel tu ii ooin lun.

Pe lângă diviziunea primară în două grupuri dialectale cauzată de diferitele valuri de colonizare, diversitatea dialectului nord-friz rezultă nu numai din lipsa unui centru economic și politic, dar și din absența unui stat friz care să exercite o influență unificatoare. Zonele îndepărtate, unele complet izolate, în cea mai mare parte s-au dezvoltat independent una de alta.

În cadrul Germaniei, frizii de nord constituie un grup etnic cu propria sa limbă și cultură. În această privință sînt comparabili cu sorbii din statele Brandenburg și Saxonia în Germania Unită. Fiind un grup etnic indigen, ei nu pot face apel la legături cu un stat-națiune „de origine”, deosebindu-se, de aceea, de celelalte două minorități din regiunea de graniță Schleswig, danezii din Germania și germanii din Danemarca. În Europa ei pot fi comparați cu bretonii din Franța, de exemplu, sau cu laponii din Scandinavia de Nord. Deseori aceste mici popoare fără state proprii nu au primit recunoașterea și protecția pe care le merită. În zilele noastre există o recunoaștere a acestor mici limbi și culturi aproape peste tot în Europa. Acest lucru este valabil și pentru cultura nord-friză, a cărei supraviețuire e într-un pericol crescînd.

Extincția limbii nord-frize a fost prezisă de mai bine de două secole; ea continuă însă să trăiască, iar astăzi oamenii sînt din nou interesați de ea. Întotdeauna au existat nord-frizi puternic angajați în cultivarea limbii lor materne, în dezvoltarea ei către o limbă scrisă și eliberarea ei din poziția de Cenușăreasă. Eforturile de păstrare și promovare a limbii și culturii frize și de a-i face pe frizi mai conștienți de propria lor etnicitate sînt cunoscute sub numele de Mișcarea Friză.

Istoria mișcării frize

Friza de nord ca limba regională colocvială nu a evoluat niciodată într-o limbă standard. După Reformă limba oficială, ecleziastică și vorbită în școli a fost predominant germana inferioară (*Unterdeutsch*), iar, începînd din secolul al XVII-lea, germana superioară (*Hochdeutsch*). Traduceri ale *Micului Catehism* de Luther în dialectele Old Nostrand și Osterland-Föhr s-au făcut pentru prima dată în jurul anului 1600 și sînt cele mai vechi documente lingvistice păstrate. Au rămas în formă scrisă din următoarele două secole doar cîteva poeme frize și ceva proză, în special cu conținut religios. Primul friz care a compilat un dicționar a fost comerciantul Boy Jacobsen (1697-1762) din Sterdebüll (Bordelum).

Prima piesă mai întinsă de literatură în friza de nord a fost scrisă de Jap Peter Hansen (1767-1855) din Sylt la sfîrșitul secolului al XVIII-lea; cartea a fost publicată în 1809 și a însemnat un important pas către limba

literară nord-friză. Secolul al XIX-lea a fost un moment de „*deșteptare națională*” a popoarelor din întreaga Europă. Prin ideile romantismului, limbile și istoriile naționale au fost privite cu interes reînnoit. Același lucru s-a întâmplat în cazul Friziei de Nord. Au fost publicate lucrări despre istoria nord-friză. De-a lungul primelor decenii ale secolului al XIX-lea mulți frizi s-au consacrat studiului propriei limbi. Bende Bendsen (1787-1875) din Risum, în acea perioadă, a compilat o voluminoasă listă de cuvinte și o gramatică pentru dialectul Bökingharde, publicată pentru prima dată în 1860.

După 1840 și-au făcut apariția primele semne ale mișcării naționale frize. Pe insula Amrum, pastorul Lorenz Friedrich Mechelenburg (1799-1875) a început să lucreze la o listă de cuvinte a dialectului său, Amring. El a făcut de asemenea planuri pentru un dicționar care să cuprindă toate dialectele nord-frize și pentru un ziar în limba friză, dar nu a reușit să găsească colaboratori pentru celelalte dialecte.

„*Höret nicht auf, Friesen zu sein*” (Nu încetați să fiți frizi), le-a amintit pastorul Christian Feddersen (1786-1874) concetățenilor săi în ziarul său *Fünf Worte an die Nordfriesen* (Cinci cuvinte către nord-frizi). El a creat un program pentru limba nord-friză și o mișcare friză. Puternic influențat de ideile romantismului, a ajuns la concluzia că el nu era nici german, nici danez, ci friz, concluzie împărtășită și de lingvistul și scriitorul Knut Jungbohn Clement (1803-1873).

Cînd Christian Feddersen și Lorenz Friedrich Mechlenburg și-au făcut publice ideile și planurile în 1845, cel mai oportun moment pentru a face ceva, trecuse deja. Între timp antagonismul național dintre danezi și germani, evident în Ducatul de Schleswig din 1840, a ieșit la iveală și în Frizia de Nord. Acest puternic antagonism a pus întotdeauna în umbră aspirațiile frize. Situația Friziei de Nord „*în această arie de tensiune dintre Germania și Danemarca*” (Johannes Jensen) a devenit vizibilă mai ales în timpul a trei festivaluri publice din 1844, 1845 și 1846, organizate în Bredstedt unde „*nu Frizia de Nord era problema, ci Schleswig-Holstein, aspirația germană, natura germană*”, după cum spunea un articol de atunci. „Din toate districtele locuite de frizi”, 6000 de vizitatori au venit la primul festival public. Antagonismul național dintre germani și danezi nu a lăsat loc unor evoluții specifice frize. Nici germanii din Schleswig-Holstein, nici danezii din Eider nu au arătat vreun interes pentru aspirațiile frize către independență. Pînă la ultimul festival public de la Bredstedt, cei mai mulți nord-frizi erau deja de partea Schleswig-Holstein din punct de vedere politic și național. Relația strînsă cu limbajul cultural și literar german în biserici, școli și administrație de-a lungul secolelor nu a rămas fără consecințe. Loialitatea lor față de statul danez, unde membrii diferitelor națiuni conviețuiau în pace, s-a prăbușit complet pentru cei mai mulți frizi în timpul războaielor pentru Schleswig și a politicii de restaurare daneză dintre 1851 și 1864.

Prima asociație nord-friză a fost fondată în Niebüll-Deezbüll în martie 1879. La acea vreme oamenii erau destul de mulțumiți de noua situație politică creată odată cu anexarea la Prusia în 1867. Asociația din Niebüll-Deezbüll reprezenta și ea mai degrabă ideile și experiențele lui Christian Feddersen și Knut Jungbohn Clement. În cuvintele pastorului Friedrich August Feddersen (1838-1908): „*Am dori să purtăm îndărățul portului nostru friz o inimă germană cinstită, cucernică și liberă*”. Oamenii erau dornici să fondeze și alte „fundații speciale” care să se reunească într-o „asociație generală” pentru întreaga Frizie de Nord, însă nu au reușit să își împlinească visul. Mai ales insularii s-au arătat indiferenți față de acest fel de asociații. Asociația din Niebüll-Deezbüll a făcut mai multe planuri de perspectivă. Ea a asistat dezvoltarea unui standard ortografic uniform pentru toate dialectele nord-frize. La puțin timp a apărut un mic ziar friz, care nu a depășit însă faza incipientă și foarte curînd după aceea activitatea asociației nord-frize a scăzut în intensitate.

În 13 august 1902, a fost fondată în Rodemis, lângă Husum, *Nordfriesischer Verein für Heimatkunde und Heimatliebe* (Asociația Nord-Friză), prima asociație pentru întreaga Frizie de Nord. Ea există și astăzi și are filiale în toate zonele din district. Constituirea ei a fost relaționată cu *Heimabewegung*, o mișcare pentru protecția identității tradiționale și promovarea patriotismului de la începutul secolului, și care poate fi socotită ca o reacție la tot mai marea centralizare și industrializare. Odată cu această schimbare rapidă, oamenii au considerat că valorile ținutului lor natal, în care își căutaseră alinare, erau în pericol. „*Patriotismul începe acasă*” a constituit o idee călăuzitoare a asociației, exprimată de președintele său, pastorul August Schulz (1847-1936) din Mildstedt.

Activitatea Asociației Nord-Frize a fost în cea mai mare parte determinată de interesul științific și folcloric al fondatorilor săi. „Curentului vremii”, care amenința originalitatea regională, i s-a opus idealul unui presupus mod de viață local autentic. Această expresie a vieții frize se regăsește în picturile idealizate ale lui Carl Ludwig Jessen. În formarea asociației nu fusese de importanță majoră interesul pentru limba friză. Aceasta își propunea să depună eforturi pentru promovare limbii cu precădere pe căi științifice, pentru „ridicarea unui monument”

pentru posteritate. Acesta este de altfel motivul pentru care ea a plănuit alcătuirea unui mare dicționar al tuturor dialectelor nord-frize.

Pe insulele nord-frize, în special pe insula Sylt, limba și cultura frize erau socotite a fi puse în pericol de turismul tot mai prosper. Insularii s-au întrunit în trei „festivaluri frize” pentru a stăvili „potopul de străinătate”: pe insula Amrum în 1907, pe insula Sylt în 1909 și pe insula Föhr în 1913. Această inițiativă a fost asumată de fermierul și fostul marinăr Nann Mungard (1849-1935) din Keitum/Sylt. În acești ani au apărut importante publicații frize, mai ales pe insula Sylt. Se dorea crearea unui standard ortografic pentru toate dialectele. Cu ajutorul unui dicționar al unei insule frize și printr-un ziar friz comun, frizii insulari ar fi trebuit să poată citi și înțelege celelalte dialecte insulare. Cuvintele absente dintr-un dialect urmau să fie preluate dintr-un altul. În acest fel, ar fi fost făcut un prim pas de la simpla păstrare la o îmbogățire deliberată a limbii. Dar toate aceste aspirații semnificative s-au stins odată cu primul război mondial și nu au mai fost niciodată reluate în același fel și cu aceeași intensitate.

Plebiscitul din 1920 a creat iarăși animozitate între germani și danezi și Frizia de Nord și, din nou, această animozitate a umbrit mișcarea friză care s-a împărțit în două direcții, care au luptat cu cerbicie una împotriva celeilalte. De o parte se afla *Nordfriesischer Verein für Heimatkunde und Heimatliebe*, acum făcând un mare efort pentru păstrarea limbii frize. În același timp, ea a adoptat o poziție națională, care să se opună mai ales graniței germano-daneze din 1920. De cealaltă parte se afla *Friesisch-Schleswiger Verein* (Asociația Friză din Schleswig), mult mai mică, fondată în 1923, care a pus accentul nu numai pe independența poporului friz, ci a întărit de asemenea legăturile cu nordul, colaborând ocazional cu minoritatea daneză.

Tendențele contrare ale celor două asociații din acea vreme pot fi descrise după cum urmează: Asociația Nord-Friză a luat o poziție regională friză. Din punctul său de vedere, frizii fuseseră la început un popor independent, dar au devenit în cele din urmă germani sub influența germanei superioare (*Hochdeutsch*) literare și a culturii germane. Limba și cultura friză trebuiau încurajate, dar nu în defavoarea germanei superioare. În contrast cu aceasta, atitudinea *Friesische-Schleswiger Verein* poate fi descrisă ca o poziție „națională” friză. Pentru ei frizii constituiau un popor separat, nefiind nici germani, nici danezi. Limba friză trebuia încurajată prin orice mijloc, germana superioară (*Hochdeutsch*) respinsă. Un stat independent friz era privit ca utopic. Această asociație avea ca scop un anumit grad de autoadministrare și statutul de minoritate națională în cadrul Germaniei (școli având friza ca limbă de predare, de exemplu).

Începând din 1925, *Friesisch-schleswiger Verein* a militat pentru acceptarea în Congresul European al Naționalităților din Geneva, un forum al minorităților și grupurilor etnice europene. *Nordfriesischer Verein* a formulat ca răspuns Obiectivele de la Bohmstedter (*Bohmstedter Richtlinien*) stabilite la adunarea generală anuală din 1926: „*Noi, frizii de nord, avem o mentalitate germană. Avem sentimentul că legătura noastră cu cultura germană și cea din Schleswig-Holstein durează de secole. Dorim să ne păstrăm identitatea etnică în interiorul acestui cadru cultural. Vrem să ne păstrăm limba în școli și biserici în perimetrul ariei lingvistice frize. Refuzăm să fim considerați o minoritate națională.*” Politicienii germani interesați de problema granițelor au luat inițiativa în ce privește *Bohmstedter Richtlinien*. Ei au încercat să evite complicațiile care puteau apărea din pricina aspirațiilor specifice frize întrucât erau interesați să păstreze o influență germană uniformă asupra granițelor trasate în 1920. Printr-o listă de semnături alcătuită la scară mare, 13.000 de frizi (ceea ce însemna majoritatea lor, fără îndoială) au sprijinit *Bohmstedter Richtlinien*. Congresul European de la Geneva nu s-a putut decide dacă să invite *Friesischschleswiger Verein*, fapt care a dus în 1927 la divizarea sa, frizii de nord provocând astfel un incident internațional la acea vreme. În cele din urmă, cererea de admitere a „naționalilor frizi” a fost respinsă.

Pe lângă orientarea germană, *Bohmstedter Richtlinien* avea și ea în vedere încurajarea limbii frize. *Nordfriesischer Verein* a publicat creștomatii, culegeri de cîntece, dicționare frize și a asigurat folosirea parțială a frizei în ziare și biserici. Prin două decrete din 1925 și 1928, guvernul din Schleswig a introdus friza în școli. Autoritățile guvernamentale au sprijinit eforturile *Nordfriesische Verein* deoarece se temea de cererile de recunoaștere ca minoritate națională, înaintate de Asociația Friză Schleswig. Documentele guvernamentale dezvăluiau totuși obiectivul pe termen lung al unei „germanizări” (*Eindeutschung*) a Friziei de Nord.

După preluarea puterii de către național-socialiști la 30 ianuarie 1933, sprijiniți de 70% din populația nord-friză cu drept de vot, în martie 1933, asociațiile frize sperau să obțină o susținere puternică pentru activitatea lor. Declarațiile național-socialiste ca *Volks- und Stammestum* (naționalitate și rasă) și *Blut und Boden* (sînge și glie) s-au dovedit a fi doar sloganuri, ei nefiind deloc interesați în sprijinirea unei limbi frize, ne-germane. În 1933 Asociația Nord-Friză a declarat că sprijină noul guvern „*în întregime și fără rezerve*”. Dar asociația s-a opus

unei subordonări totale și îndepărtării președintelui Dr. Rudolf Muuß (1892-1972), cerută de național-socialiști. Ea a fost, totuși, „aliniată” și pusă la cheremul puterii național-socialiste în mai 1935. Întilnirile anuale în 1937 și 1938 din Niebüll au fost raliuri naziste de masă. Mai mulți membri au părăsit Heimatbund Nordfriesland, noul nume al Nordfriesischer Verein. Cei câțiva „naționali frizi” din Asociația Friză Schleswig aveau ca obiectiv recunoașterea ca minoritate națională chiar după 1933. Președintele Johannes Oldsen (1894-1958) a luat atitudine în favoarea acestui obiectiv. În cele din urmă, i s-a interzis să scrie. Începând cu anul 1938, era ilegal să vorbești în public despre un popor friz independent sau o minoritate națională friză.

După 1945 o animozitate puternică s-a născut din nou între germani și danezi. După al II-lea război mondial, mișcarea pro-daneză număra și ea mulți membri în Frizia de Nord. Conflictul germano-danez a umbrit aspirațiile frize timp de decenii și atmosfera tensionată emoțional pune în dificultate stabilirea unei poziții frize independente. Numai mai târziu s-a reușit depășirea îndelungatului conflict referitor la granițe. În ciuda pozițiilor contrare, numeroasele asociații frize au devenit acum conștiente de importanța unei probleme: menținerea și promovarea limbii și culturii frize aflate în pericol. Se poate spune că astăzi nord-frizii colaborează foarte strâns având acest țel în minte. Întrebarea problematică dacă nord-frizii sînt sau nu o minoritate națională a fost lăsată deoparte. Termenul *Volksgruppe* (grup etnic) — lipsit și el de o definiție clară — pare a fi acceptat astăzi de toate asociațiile. Actualul front comun se pare că a fost o condiție necesară pentru progresul făcut în ultimii ani în politică și în cultivarea limbii.

III. Domenii specifice în păstrarea limbii și operelor culturale frize

Mai întii de toate, trebuie făcută distincția crucială dintre frizi și celelalte două minorități din regiunea graniței germano-daneze. Minoritatea daneză din Schleswigul de Sud la fel ca minoritatea germană din Schleswigul de Nord și-au construit fiecare un subsistem cultural și social independent cu ajutorul „națiunii-mamă”. Aceste minorități dispun de grădinițe, ziare, partide politice, școli, parohii și servicii sociale proprii, ca să menționăm doar câteva lucruri. Ideea de bază a acestei rețele este să se asigure faptul că membrii minorității pot fi contactați și influențați în toate aspectele vieții: să le permită un standard ridicat de realizare culturală, lingvistică și politică. Nord-frizii, pe de altă parte, sînt integrați complet în societatea germană (într-o anumită măsură și în subsistemul minorității daneze). Politica, educația, școlile, presa, bisericile, aproape orice alt domeniu sînt în întregime — sau în cea mai mare parte — germane. Frizii pot fi distinși cît de cît doar ca un fenomen periferic. Obiectivul mișcării frize este de a deschide noi spații de manifestare pentru populația friză și de a le extinde pe cele existente.

Condiții politice și juridice predominante

În timpul ultimilor câțiva ani, condițiile pentru promovarea problemelor frize s-au îmbunătățit considerabil sau au fost tocmai create. La 4 iunie 1987, *Landtag*-ul Schleswig-Holstein (Parlamentul statului) a dezbătut pentru prima dată un raport exhaustiv privind limba și cultura friză al guvernului statului. Pe viitor, va fi prezentat un raport în timpul fiecărei legislaturi, împreună cu raportul asupra minorității daneze din Schleswigul de Sud și cel al minorității germane din Schleswigul de Nord, cum s-a întîmplat în anii 1988-92 pentru prima dată.

În 7 septembrie, 1988, a fost formată, cu unanimitatea de voturi a Parlamentului de stat (*Landtag*), o comisie pentru problemele frizilor din statul Schleswig-Holstein. Grupul e format din Președintele Parlamentului de stat, care devine prin aceasta și președintele comisiei, un membru din fiecare partid parlamentar din guvernul federal de la Bonn precum și un reprezentant al Guvernului de stat din Kiel, Comisarul pentru Regiunea de Graniță și Minorități responsabil în fața primului-ministru, un reprezentant al Departamentului de Educație și patru delegați din Frizia de Nord, aleși de Consiliul Friz (*Friesenrat*), secțiunea Frizia de Nord. Grupul se întrunește cel puțin de două ori pe an pentru a discuta toate problemele „referitoare la grupul etnic friz, pentru a sprijini limba, educația și cultura friză”. Comisarul pentru Regiunea de Graniță și Minorități, mai întii Kurt Hamer și după moartea sa în 1991, Kurt Schulz, este de asemenea responsabil pentru problemele frize. El le reprezintă interesele și acționează ca un mijlocitor între frizi și autoritățile de stat.

Noul articol 5 (Minorități Naționale și Grupuri Etnice) al Constituției landului Schleswig-Holstein, intrat în vigoare în 1 august 1990, a fost perceput de către frizi ca o piatră de hotar:

(1) *Apartenența la o minoritate națională e voluntară; ea nu scutește pe nimeni de datoriile civice generale.*

(2) *Independența culturală și participarea politică a minorităților naționale și a grupurilor etnice este garantată de stat, de Comunități și de Asociațiile Comunităților. Minoritatea națională daneză și grupul etnic friz au dreptul la protecție și promovare.*

Această reglementare constituțională este de o importanță majoră deoarece statutul frizilor nu fusese garantat în nici un fel pînă la ea. În Declarația din 1949, de la Kiel, unde au fost stabilite principiile fundamentale ale poziției minorității daneze, frizii au fost menționați, dar fără ca aceasta să aibă vreo urmare. Mai mult, Declarația de la Kiel a fost anulată în 1955, după ce a intrat în vigoare Declarația de la Bonn-Copenhaga. Practic, principiul opțiunii în baza căruia se stabilea apartenența la minoritatea germană sau daneză din Schleswig, le-a fost refuzată frizilor.

Într-o scrisoare adresată cancelarului Republicii Federale, secțiunea nord-friză a Consiliului Friz s-a declarat de asemenea în favoarea afirmării drepturilor pentru minorități și grupuri etnice în Constituția Germaniei. Într-un memorandum cu privire la Constituția unei Fundații a Poporului Friz, președinții asociațiilor nord-frize au făcut apel la Guvernul Federal să sprijine activitatea friză care fusese sprijinită pînă atunci numai de statul Schleswig-Holstein.

Asociațiile frize speră de asemenea în noi progrese cu ajutorul „Cartei Limbilor Regionale și Minoritare” a Consiliului Europei, care a fost semnată în noiembrie 1992 de Republica Federală Germania. Frizia de Nord a participat de asemenea la promovarea grupurilor minoritare la nivel european, în special în cadrul Biroului European pentru Limbi mai puțin folosite, de la Dublin, și Uniunea Federală a Naționalităților Europene (UFNE). *Forining for nationale Friiske* (Asociația pentru naționalii frizi) a intrat în UFNE ca membru fondator încă din 1949/50. Asociația nord-friză a trimis mai întîi niște observatori, a devenit membru asociat în 1962 și membru deplin în 1973.

Viața publică

Pînă acum limba nord-friză nu a avut niciodată un statut aparte în viața publică. De-a lungul secolelor, germana a fost limba oficială în tribunale, școli etc. În unele oficii de stare civilă este totuși posibil ca ceremonia căsătoriei să aibă loc în limba friză. În unele locuri, friza e vorbită în consiliul municipal. În multe comunități, numele de străzi sînt frize. Dar tentativa de a pune tăblițe frizo-germane (de exemplu Naibel/Niebull, E Hoorne/Langenhorn, Olersum/Oldsum) n-a avut succes pînă acum. După cîte se pare, această absență a limbii frize din viața publică a făcut ca friza să fie uneori numită „*cel mai bine păzit secret al Republicii Federale Germania*”.

Școala

Nu știm în ce măsură a fost folosită friza în școli în secolele anterioare. Încă din vremea *helstat*-ului danez se păstrează regulamente ale consiliilor școlare prin care se interzice susținerea cursurilor în limba friză. Ideea de a preda friza în școli a apărut pentru prima dată în secolul XX. În orice caz, friza nu a fost, practic, niciodată o limbă de instruire, numai o materie printre celelalte. Din cauza lipsei de interes manifestat de școli, cei mai mulți nord-frizi sînt analfabeți în propria lor limbă chiar și în ziua de azi.

Din 1909, friza a fost pentru prima dată predată cu regularitate în școlile de pe insula Sylt. Dar s-a dovedit foarte repede că operele literare frize erau întotdeauna întrepătrunse cu probleme naționale. Ministrul prusac al educației a interzis orele frize în școala primară din Westerland, deoarece politica guvernamentală era orientată spre realizarea unității lingvistice și naționale a statului.

Printr-o rezoluție votată în 1925, guvernul provincial din Schleswig a permis folosirea ocazională a frizei în clase, iar în 1928 predarea unei ore pe săptămînă în limba friză. Aceste concesii se datorează temerii guvernului că „dorințele minorităților” exprimate de Asociația Schleswig ar putea căpăta un nou impuls. În timpul perioadei național socialiste, promovarea limbii frize în școală a intrat în declin. După cel de al doilea război mondial, Ministrul Educației Publice a emis un decret în 1947 în completarea reglementării din 1925: instrucția în limba friză trebuia să aibă loc pe bază de voluntariat.

În timpul anilor '50 și '60 au fost exprimate rezerve considerabile împărtășite și de profesori în legătură cu predarea în friză. Mulți părinți se temeau că „limba oamenilor de rînd” va împiedica progresul școlar și carierele profesionale ale copiilor lor. Astfel, ei nu au transmis limba generațiilor următoare. Eforturile de a avea școli care să ofere friza ca limbă de instruire au eșuat deoarece nu au fost sprijinite de autoritățile locale, părinți sau profesori. Doar la *Frasch schölj* în Risum, coordonată de Asociația Școlii Daneze, friza a fost limba predominantă în clase din 1950.

Guvernarea, părinții și profesorii și-au schimbat sentimentele în timpul anilor '70. Din 1976/77, învățarea frizei a fost extinsă sistematic. Astăzi friza este predată în aproape fiecare școală de stat precum și în unele școli daneze din zonele în care se vorbește friza. Limba friză constituie o materie opțională. Unele lecții au loc în afara programului de predare obișnuit. Totuși, clase întregi, în special clasele a III-a și a IV-a, participă la lecții în friză. În ianuarie 1991, 24 de profesori învățau 950 de elevi în 34 de școli în timpul a 153 lecții săptămînale

(școli primare: 667 elevi, învățământ gimnazial: 130, licee: 50, școli preparatorii preuniversitare: 59, școli speciale 11, școli private daneze: 31). În general friza e predată 2 ore pe săptămână numai claselor a III-a pînă în a VI-a. În aceste condiții va fi greu să se înregistreze vreun succes pe termen lung sau mediu.

Astăzi oamenii cred, spre deosebire de anii 50 și 60, că copii care își însușesc două sau mai multe limbi nu sînt deloc dezavantajați. Bi- și multilingvismul sprijină dezvoltarea cognitivă și talentul lingvistic, după cum s-a dovedit științific. Această conștientizare a avut un impact pozitiv asupra predării frizei și asupra întregii chestiuni a limbii, dar mai este încă nevoie răspîndirea ei în rîndul populației.

Toți profesorii de friză formează un grup avansat al Institutului Schleswig Holstein pentru Practică și Teorie în Școli (IPTS). Concursul de lectură friză pentru școlari, care are loc o dată la trei ani și este co-sponsorizat de bănci, s-a dovedit un succes. Asociațiile frize și Nordfriisk Instituut încearcă de asemenea să trezească în școli interesul pentru istoria friză. Nordfriisk Instituut asigură de asemenea materiale didactice.

Grădinița

Importanța grădiniței în păstrarea limbii frize a fost cunoscută de multă vreme, dar abia acum limba friză a fost introdusă în domeniul al educației primare. În satele Süderende/Föhr și Lindholm a fost inițiat un proiect-pilot cu sprijinul Guvernului federal, care oferă desfășurarea instrucției în limba friză de la grădiniță și pînă la sfîrșitul învățămîntului primar.

Educația adulților

Cursurile de limbă friză sînt disponibile prin asociațiile frize, clase pentru educația adulților și Nordfriisk Instituut. Aproximativ 200 de persoane interesate participă la 15-20 de cursuri în fiecare an. Există numeroase gramatici și cursuri pe casete audio pentru studiul individual.

Biserica

Germana inferioară (*Unterdeutsch*) a fost după Reformă limba predominantă în biserică și școală. Din secolul al XVII-lea, locul ei a fost luat de germana superioară (*Hochdeutsch*). Din cîte se știe, primul serviciu religios în limba friză a fost ținut în 1924 la Klanxbüll. De atunci, astfel de servicii au avut loc la întîlnirile anuale ale asociațiilor frize, congrese și alte ocazii speciale. Parohiile Niebüll-Deezbüll și Bredstedt încearcă să asigure o anumită regularitate a acestor servicii, făcîndu-le posibile cam de două ori pe an. Diferite imnuri religioase precum și părți din Biblie au fost traduse în friză, dar nu există totuși o traducere integrală a acesteia. În afara cîtorva fragmente din Biblie, numai Evangheliile după Matei și Marcu sînt tipărite în friza Bökingharde. În jurul anului 1870, Noul Testament și Psalmii au fost traduși în dialectul Sylt. Lucrarea nu a fost niciodată publicată și a fost redescoperită abia după 1945. Astăzi mai multe texte religioase se află în curs de traducere în limba friză.

Mass media

De la începutul mișcării frize, s-a plănuit publicarea unei reviste frize, dar acest lucru rareori a reușit. Singura revistă pentru întreaga Frisie de Nord și care tratează tot felul de subiecte este jurnalul trimestrial *Nordfriesland*, publicat de Nordfriisk Instituut cu începere din 1965. Articolele lui sînt în principal scrise în germana superioară (*Hochdeutsche*), dar conține de asemenea texte în friză și în germana inferioară (*Unterdeutsch*). Texte frize în ziare nord-frize au fost publicate ocazional începînd cu secolul al XIX-lea. În anii '20 și '30, reviste importante erau *Nordfriesische Rundschau* (din Niebüll), care a publicat lungi povestiri în foiletoane și suplimentul lunar al *Sylter Zeitung*, numit *Fuar Söl'ring Lir*, care a apărut în serie nouă între 1953-1970.

În ansamblu, friza este slab reprezentată în presă. Atît minoritatea germană, cît și cea daneză au fiecare cîte un ziar cotidian, în timp ce ziarele locale nord-frize publică numai ocazional texte scrise în friză. Din toamna 1993, ziarele locale din Frizia de Nord au consacrat în fiecare lună o pagină frizei și germanei inferioare. Unele reviste au de asemenea reportaje în friză. *Mooringer krädjer* pentru municipalitatea Risum-Lindholm, ambele versiuni ale ziarului critic *Büürstook* din Föhr și Amrum, *Üusen äine wäi* (Propriul nostru drum), publicat de *Foriing for nationale Friiske*, și cîteva alte reviste, sînt în totalitate în friză. Revista școlară, *Fering-öömring Breipot* a apărut în întregime în friză între 1973-1985.

Pînă în 1989, friza a fost practic singura limbă vest-europeană absentă din posturile de televiziune și radio. De atunci *Welle Nord* din NDR, principalul post radio în nord-germană, a transmis în friză, deși numai cîteva minute pe săptămînă. Pînă acum nu au existat emisiuni TV în limba friză. *Klaar Kiming*, realizat în 1991, a fost primul film în cea mai mare parte în friză.

Literatura friză

Temele din literatura nord-friză se referă aproape exclusiv la ideea de patrie. Genurile predominante sînt poveștile „despre zilele de odinioară”, piese de teatru, poezii, rime și povești etc. Unele din aceste texte sînt disponibile și pe casete. Literatura nord-friză poate fi publicată doar în tiraje mici datorită varietății dialectale, a răspînditului analfabetism friz al vorbitorilor nativi și a faptului că numărul acestora este foarte mic. De aceea, publicațiile în friză au nevoie de sprijin financiar, lucru luat în calcul de statul Schleswig-Holstein, care din 1991 acordă o subvenție anuală pentru publicațiile frize.

Ar trebui menționați aici cîțiva autori de friză din trecut și prezent. Începînd cu insula Sylt, prima carte, publicată în 1809, reprezintă o culme în literatura nord-friză, nemaiaținsă de atunci: comedia *Di Gidtshals, of di Söl'ring Pid'ersdei* (Sărmanul sau Ziua Sf. Peter din Sylt), scrisă în timpul călătoriilor sale pe mare de Jap Peter Hansen (1767-1855). Fiul său, Christian Peter Hansen (1803-1879), supranumit *cronicarul din Sylt*, a scris de asemenea poeme frize și a corectat și revăzut povești populare din Sylt. [...] Alți poeți de seamă au fost comis-voiajorul maritim Andreas Hübbe (1865-1941), care s-a născut la Altmark, dar a crescut pe insula Sylt, proprietar al unei tipografii, și publicistul Christian Peter Christiansen (1855-1922) și directorul de școală Boy Peter Moller (1842-1922), care a alcătuit de asemenea un vast manual al dialectului Sylt. Cel mai mare poet de limbă friză este considerat în general a fi fermierul Jens E. Mungard (1885-1940) din Keitum/Sylt, a cărui operă depășește scrisul autohton tradițional. Pentru dragostea sa de libertate și non-conformismul său Jens Mungard a trebuit să plătească cu viața în lagărul de concentrare din Sachsenhausen. El se compara cu o într-unul din poemele sale cu măceșul:

*Stron'-tisteel es min bloom
Stron'-tistel nem-s uk mi.
Ju groort up dunemson',
Ik up des leewents-stron',
En proter haa wat biid.*

Măceșul este floarea mea.
Măceș îmi spun și mie.
O, cum crește el pe dune,
Pe această plajă a vieții!
Și spini avem amîndoi.

[...]

În prezent se pare că există un mare interes pentru scrisul în limba friză. Acest lucru reiese din participarea a cincizeci de concurenți la concursul literar nord-friz de proză scurtă care a fost organizat de Ferring Foundation și Institutul Nordfriz în 1989/1990.

IV. Perspective

Eforturile mișcării frize de a păstra și promova limba și cultura friză durează de aproape două secole. Fundațiile de bază au fost înființate prin propria sa inițiativă idealistă, deși întreruperi au apărut întotdeauna și a fost în mai multe rînduri necesar să se ia totul de la capăt. După ce limba friză a fost neglijată timp de decenii, consecințele acestui fapt fiind încă resimțite, eforturile frize au primit un crescînd sprijin financiar în ultimii ani. Cu aceste subvenții, s-a realizat un progres esențial în toate domeniile de activitate frize.

Un punct de vedere realist duce la următoarea concluzie: dacă o mică limbă din Schleswig-Holstein, o piatră mărunță în mozaicul european urmează să fie păstrată, dacă friza are într-adevăr un viitor, atunci au fost făcuți abia primii pași în această direcție.

Kurt Hamer, reprezentantul primului ministru pentru minorități, a clarificat cum ar putea arăta o perspectivă friză. El a declarat la Academia Sankeelmark în noiembrie 1989: „Acum știm că sîntem un model european în zona frontierei germano-daneze, în ceea ce privește soluția problemelor ambelor minorități naționale (germanii din Danemarca și danezii din Germania). Sînt convins că noi, cu condiția să vrem, vom fi în stare să creăm un al doilea model, care va fi un exemplu pentru promovarea și menținerea unei limbi europene minoritare. Mă gîndesc la un proiect pe care mi-ar plăcea sa-l numesc «Modelul Nord Friz» care ar trebui plănuțit pe termen lung, cuprinzînd toate măsurile de promovare a limbii și culturii frize și ar trebui suținut economic și ecologic astfel încît frizii să poată rămîne în patria lor ca frizi.” Iar în timpul întrunirii generale a Asociației Institutului

Friziei de Nord, Kurt Hamer a afirmat în 1989: „Dacă renunțăm la unicitatea lingvistică și culturală a frizei în țara noastră, atunci putem fi acuzați pe drept cuvânt de barbarism cultural.” □

Traducere Crista Bîlcu

*

Thomas STEENSEN, cercetător la Nordfriiske Instituut și autor a numeroase studii consacrate culturii, istoriei și evoluției politice a minorității frize, dintre care menționăm *Die friesische Bewegung in nordfriesland im 19. und 20. Jahrhundert (1879-1945)*, în **Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins**, vol. 89, 90, Neumunster 1986, și *Friesische Sprache und friesische Bewegung: Streifzüge durch die Geschichte Nordfrieslands* în **Schriftenreihe des Kreisarchivs Nordfriesland**, vol.11, 1996, Husum.

Thomas Steensen, **The Frisians in Schleswig-Holstein**, broșură editată de Consiliul Friz, Nordfriisk Instituut, Bräist/Bredstedt, 1994.